

بررسی کتاب

نرگس کلاکی
لیسانس تاریخ

از تبریز تا مشهد

(پژوهشی پیرامون زندگی و قیام کلنل محمدتقی خان پسیان)

مؤلفان: دکتر یوسف متولی حقیقی

ناشر: بانک قلم. چاپ اول. مشهد. ۱۳۸۰

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

«کلنل سرانجام در شهریور ۱۲۹۹ ش، ابلاغ ژاندارمری خراسان را دریافت کرد و آماده حرکت به سوی این ایالت شد.» (ص ۲۴).

و در جای دیگر پس از تکرار همین اشتباه نوشته است:

«قوام السلطنه که اقوام مشیرالدوله در فرستادن کلنل محمدتقی خان را به جای داماد برادرش محمد حسین میرزا، اقدامی علیه خود تصور می کرد، در آغاز حاضر به همکاری جدی با کلنل نبود و کارشکنی هایی را به ویژه در پرداخت بودجه حواله شده ژاندارمری به عمل آورد.» (ص ۳۲).

به موجب اسنادی که در ادامه ارائه می شود، اولاً انتصاب کلنل محمدتقی خان به ریاست ژاندارمری خراسان قبل از شهریور ۱۲۹۹ انجام گرفته و رسمیت یافته و به والی خراسان نیز ابلاغ شده است. انتخاب کلنل محمدتقی خان به ریاست ژاندارمری تاریخ ۲۵ تیر ۱۲۹۹ تصویب و ابلاغ شده است. سند ۱:

تلگراف قوام السلطنه به میرزا حسن خان مشیرالدوله رئیس الوزرا مقام منبع ریاست وزرای عظام، دامت شوکته از حرکت کلنل محمدتقی خان و صاحب منصبان همراه او [که] مأمور خراسان شده اند، هنوز خبری نرسیده. متمنی است مقرر شود اداره ژاندارمری به فوریت آن ها را روانه نماید.

در حاشیه، به رئیس کابینه رئیس الوزراء میرزا اسماعیل خان فرزانه دستور داده شده که در جواب نوشته شود، از وزارت داخله استعلام شد. صاحب منصبان معطل وجه اند و عمأ قریب اعزام خواهند شد. حتی شخص کلنل در جایی می نویسد:

«... بالاخره حکم نمره ۱۷۶ مورخ ۵ ذی قعدة ۱۳۳۸ [۲۵ تیر ۱۲۹۹] در حدود ۶ ذی حجه ۱۳۳۸ [۲۹ مرداد ۱۲۹۹] به امضا رسیده.» (ع)

آذری، قیام کلنل محمدتقی خان پسیان، ص ۲۵۵. بنابراین قرائن و با توجه به این شواهد و دلایل، اولاً نوشته کلنل نیز ناشی از گمان وی بوده و ناصواب و بی بنیان است.

ثانیاً، قوام

کلنل محمدتقی خان پسیان از چهره هایی است که یاد و نام او در تاریخ معاصر ایران باقی خواهد ماند. مردی که در عتفوان جوانی با استعداد و پشتکاری چشمگیر، از افسران برجسته و کارآمد زمان خود شد، به فرنگ رفت و نخستین ایرانی بود که فن خلبانی را آموخت. او در جریان نبردهای سنگین دولت های محور با متفقین، به صف دولت های محور پیوست و تا اواخر جنگ در جبهه ها حضور داشت. سپس به ایران آمد و سرنوشت عبرت آموز خود را با پایانی حزن انگیز، پی گرفت.

درباره زندگی و اقدامات کلنل محمدتقی خان تاکنون آثاری چند منتشر شده است که از آنان جمله می توان به کتاب های: «قیام کلنل محمدتقی خان پسیان» نوشته علی آذری، «جنبش کلنل محمدتقی خان پسیان» نوشته غلامحسین میرزا صالح، «درباره قیام ژاندارمری خراسان» نوشته مهرداد بهار، اشاره کرد.

تازه ترین کار در این باره، «از تبریز تا مشهد»، اثر متولی حقیقی است که به شیوه ای روشنمند و با قلمی ساده و بی تکلف، کوشیده است با اشاراتی به زمینه های تاریخی داخلی و خارجی، تصویری از زندگی و تکاپوهای پسیان را ارائه کند. براساس این کتاب خواننده ابتدا با اصل و نسب کلنل، سفر او به آلمان و سپس بازگشت به میهن و انتصاب به عنوان رئیس ژاندارمری خراسان و مسائلی پس از آن آشنا می شود. فهرست اعلام و به ویژه تصویرهای نسبتاً فراوان کتاب، از جمله مزایای آن است. با این حال، نویسنده محترم با وجود رجوع به مآخذ متعدد و مطالب مفید و سودمندی که از طریق ارجاعات در اختیار خواننده نهاده است، به نظر می رسد در مواردی دچار سهو شده است؛ از جمله:

آقای متولی حقیقی در قسمتی از کتاب خود نوشته است:

بخواهد دریغ نخواهم کرد و در پیشرفت کار او تقویت و مساعدت خواهیم نمود. اگر تغییر محل مأموریت را تقاضا نمایید، آن هم ممکن است. هر جا را خودش انتخاب کند، تصویب و اقدام خواهیم نمود. مع هذا اگر از من مطمئن نمی‌شود و به هیچ وجه رفع نگرانی از او نخواهد شد، برای مسافرت فرنگ و مساعدت مالی نسبت به مشارالیه نیز مضایقه نمی‌کنم. اما تأسف دارم، مثل کلنل شخصی که با من مدتی بستگی و اختصاص داشته است، چرا باید به قول و تعهد من اطمینان نکنند؟ زیرا البته بر من ناگوار خواهد بود که به بی‌ثباتی و نقض قول منسوب باشم. البته کلنل را ملاقات و در این فقرات مذاکره نموده به هر یک از ترتیبات فوق که میل داشته باشد، او را از طرف من مطمئن و متقاعد کنید...»^۲

زیرنویس

۱. بنگرید به: تاریخ معاصر ایران، کتاب چهارم، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۱، ص ۲۲۶.
۲. بنگرید به همان، ص ۲۳۰.
۳. بنگرید به: فصلنامه تخصصی تاریخ معاصر ایران، سال سوم، ش ۱۱، ۱۳۷۸، ص ۱۳۹-۱۴۲

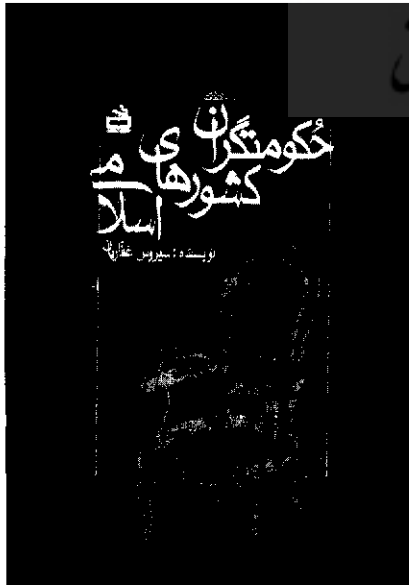
حکومتگران کشورهای اسلامی در قرن بیستم

یحیی آریابخش

مؤلف: سیروس غفاریان.

ناشر: انتشارات مدرسه. تهران. ۱۳۸۰/۲۷۲ ص

قیمت: ۱۷۰۰۰ ریال.

سیروس غفاریان، دبیرری بازنشسته است که به پژوهش‌های علمی اشتغال دارد.

وی افزون بر همکاری با مطبوعات، از سال ۱۳۴۶ تاکنون کتاب‌ها و

السلطنه در زمان حکومت خود در خراسان نسبت به مرحوم کلنل همواره کمال رضایت را داشت، تاحدی که برای او از رئیس الوزراء بابت مخارج معاودت به خراسان، درخواست صدور حواله آن را می‌نماید.
سند ۲:

مقام منبع ریاست وزرای عظام

در کابینه سابق، مذاکره بوده است که مخارج معاودت کلنل محمد تقی خان را با دو نفر دیگر بپردازد. در این بین، کلنل محمد تقی خان مأمور خراسان می‌شود. از قرار اطلاع واصله، اخیراً مخارج دو نفر را از قرار نفری ششصد تومان تصویب فرموده‌اید و پرداخت شده است. چون کلنل محمد تقی خان در خراسان مشغول خدمت و از مشارالیه کمال رضایت حاصل است، خواهشمندم مخارج معاودت مشارالیه را هم تصویب و مقرر فرمایید، حواله آن را صادر نمایند.

قوام السلطنه در حاشیه سند، رئیس الوزراء به قوام السلطنه جواب نوشته است که با کمال تأسف از قبول این پیشنهاد معذرت می‌خواهم.^۲

متولی حقیقی، در جای دیگری از کتاب خود، با اشاره به سقوط کابینه سید ضیاء و صادر شدن فرمان نخست وزیری قوام السلطنه می‌نویسد:

«این انتخاب از دیدگاه کلنل می‌توانست بدترین انتخاب ممکن باشد و همین گونه هم بوده. قوام السلطنه حاکم قبلی خراسان و زندانی کابینه سیاه، با توصیه انگلیسی‌ها مأمور تشکیل کابینه گردید.» (ص ۶۲)

دکتر متولی بدون ارائه مدرکی دال بر توصیه انگلیسی‌ها در مورد نخست وزیری قوام، هیچ توضیح نداده که چرا این انتخاب بدترین بوده است. آیا این ناشی از دشمنی قوام السلطنه با کلنل بوده که بعضی به شدت بر این موضوع تأکید دارند؟ یا ریشه اصلی نگرانی کلنل را باید در جای دیگری جست‌وجو نمود؟

به موجب اسناد و مدارک متعدد، قوام السلطنه نه تنها تا زمان دستگیری خود، بلکه حتی پس از ریاست وزرای خود نیز نسبت به شخص کلنل اعتماد کامل داشته است. سند زیر شاهدهی بر این مدعا است.

سند ۳:

«... اما این که می‌گویند کلنل از من خائف است، تعجب دارم. با اطمینانی که داده‌ام، چرا باید نگران باشد؟ جناب عالی به هر وسیله که مؤثر می‌دانید، او را امیدوار و دلگرم نمایید و از طرف من قول و اطمینان بدهید که چون او را مأمور و معذور می‌دانسته‌ام، هیچ وقت خیال انتقام نداشته و نخواهم داشت. بلکه به هر قسم، محبت و مهربانی نسبت به کلنل خواهیم کرد. در این صورت اگر میل دارد در خراسان باشد، هر نوع تقویت و همراهی و محبت و اطمینان از من

مقالاتی در زمینه‌های تاریخ و علوم سیاسی نیز تألیف کرده است. آخرین نوشته منتشر شده از غفاریان، «حکومتگران کشورهای اسلامی در قرن بیستم» نام دارد که چاپ نخست آن، در قطع وزیری و با جلد شومیز در زمستان ۱۳۸۰ پایان یافته است.

کتاب حکومتگران کشورهای اسلامی در قرن بیستم که به نظر نویسنده آن، از جمله پژوهش‌های ضروری درباره ممالک اسلامی است^۱، یک مقدمه و ۲۶ فصل دارد. نویسنده در مقدمه‌ای گذرا، منابع موجود درباره سلاطین و خلفای کشورهای اسلامی و روند تاریخی - تکاملی تحقیقات انجام شده را معرفی کرده است. در ضمن به نکته‌هایی نیز اشاره کرده که در طول پژوهش و نگارش اثر خود، به آن‌ها توجه داشته است؛ اعم از محدوده زمانی و مکانی، نحوه پردازش به موضوع و مباحث طرح شده و امتیازاتی که کتاب بر مجموعه‌هایی از نوع خود دارد.

همان‌گونه که در مقدمه کتاب هم آمده است، در این مجموعه، کشورهای مورد بحث قرار گرفته‌اند که در آن‌ها، دین اسلام رسمیت دارد و زمامدار، رئیس جمهور و نخست وزیر، طبق قانون اساسی، مسلمان باشند. بنابر همین ملاک، از اختصاص فصلی جداگانه به کشورهایی همچون «تانزانیای» که مردم آن مسلمان، اما زمامداران آن، در پاره‌ای موارد مسیحی هستند، صرف نظر شده است.^۲ با وجود این، نویسنده در دو مورد استثنا قائل شده است:

الف) کشور لبنان که رئیس جمهور آن مسیحی مارونی، نخست وزیر مسلمان سنی و رئیس پارلمان (مجلس) از میان مسلمانان شیعی مذهب انتخاب می‌شوند، ولی در فهرست موضوعات کتاب گنجانده و بدان پرداخته شده است.
ب) کشور جمهوری اسلامی ایران که به دلیل گستردگی موضوع، بحث درباره آن، به پژوهش‌های مستقل و مفصل موکول شده است.^۳

جدولی نیز با عنوان «جدول تطبیقی ماه‌های کشورهای عربی» تنظیم و به مقدمه اضافه شده است که کار مطابقت سال‌های رایج را، در میان کشورهای گوناگون، آسان می‌کند. پس از پایان مقدمه، متن اصلی کتاب در ۲۶ فصل و هر فصل برای یک کشور، تنظیم و تألیف شده است. به این ترتیب که در آغاز هر فصل، دورنمایی تاریخی از اوضاع سیاسی هر کدام از کشورهای اسلامی ارائه می‌شود. سپس اسامی حاکمان (پادشاهان، امیران، بای‌ها)، نخست وزیران، و رئیس‌ان جمهور، به ترتیب تاریخ تکیه آنان بر مسند قدرت، آورده شده است. و اعداد تک که در بالای اسامی قرار دارند، خواننده را به قسمت پانویس که شرح زندگی و اقدامات

شخصیت هاست، راهنمایی می‌کنند. به همین علت، می‌توان گفت که عنوان اثر با محتوای اصلی چندان همخوانی ندارد. به عبارت دیگر، آنچه به عنوان کتاب مربوط می‌شود، در قسمت پانویس (الحاقی) قرار داده شده و نویسنده در بدنه اصلی کتاب تنها به ذکر اسامی اشخاص بسنده کرده است.

فصل‌ها به ترتیب شماره از ۱ تا ۲۶، شامل عنوان‌های زیر هستند:

۱. اردن، ۲. افغانستان، ۳. الجزایر، ۴. امارات متحده عربی، ۵. اندونزی، ۶. بحرین، ۷. بنگلادش، ۸. پاکستان، ۹. ترکیه، ۱۰. تونس، ۱۱. سودان، ۱۲. سوریه، ۱۳. سومالی، ۱۴. عراق، ۱۵. عربستان سعودی، ۱۶. عمان، ۱۷. قطر، ۱۸. کویت، ۱۹. لبنان، ۲۰. لیبی، ۲۱. مالزی، ۲۲. مصر، ۲۳. مغرب (مراکش)، ۲۴. موریتانی، ۲۵. یمن جنوبی و ۲۶. یمن شمالی (جمهوری عربی یمن).

شناخت اجمالی اوضاع سیاسی هر کدام از کشورهای اسلامی که نویسنده در آغاز هر فصل ارائه داده، مؤید این واقعیت است که کشورهای ذکر شده، به گونه‌ای در زمان‌های گذشته، یا مستعمره یکی از قدرت‌های بزرگ چون انگلیس (بریتانیا)، امپراتوری عثمانی و فرانسه بودند و یا جزئی از خاک دولت‌های عثمانی، ایران، پاکستان و انگلیس محسوب می‌شدند. البته ملت‌های مسلمان، در سایه انقلاب‌های اسلامی - مردمی و قیام‌های آزادی خواهانه به استقلال دست یافتند و در برخی موارد، بهای گزافی را پرداختند. از همین رو، نویسنده کتاب با برداشتی صحیح و منطقی از موضوع پژوهشی خود، در هر کدام از فصل‌ها، شخصیت‌های هر کشور اسلامی را، حداقل در دو دوره (قبل و بعد از استقلال) معرفی کرده است. در سایه همین شیوه نگارشی، اثر ارزش و قوت بیش تری برخوردار شده است. ابتکار و تلاش نویسنده در جداسازی دوره‌های حکومتی (سلطنتی - جمهوری) هر کدام از کشورها، و ترتیب و تنظیم اسم حاکمان، نخست وزیران و رئیس‌ان جمهوری در ذیل هر دوره، کاری است بجا، ستودنی و ارزشمند؛ به طوری که نظم حاصله در ارائه تصویری ملموس از رجال و مشاهیر کشورهای اسلامی در دوره‌های گوناگون، کمک شایانی به خواننده می‌کند. همچنین به تعدادی از کشورها، مانند افغانستان، پاکستان، ترکیه، سوریه، عراق، لبنان و مصر، به علت برخوردارگی از اهمیت سیاسی و فراوانی نقش رهبران آن‌ها، توجه بیش تری شده است و صفحات قابل توجهی به معرفی شخصیت‌ها شده‌اند. افزون بر این، مؤلف به میزان دستیابی به منابع و مآخذ، در پایان برخی از فصل‌ها، حزب‌ها و گروه‌های فعال سیاسی را همراه نام رهبران‌شان معرفی کرده

باید اذعان کرد که کتاب حکومت‌گران کشورهای اسلامی در قرن بیستم، در مقایسه با کتاب مشاهیر سیاسی قرن بیستم^۱ که شرح زندگی شخصیت‌های مشهور جهان را در برمی‌گیرد، از جهتی ارزش پژوهشی ویژه‌ای دارد؛ چراکه منحصرأبه زمامداران کشورهای اسلامی در قرن بیستم پرداخته است. از این دیدگاه که کتاب حاضر در شناخت و شناساندن رجال سیاسی کشورهای اسلامی قرن بیستم تلاش شایانی کرده است، پژوهشی مغتنم و ارزشمند به شمار می‌رود.

این اثر، به لحاظ دارا بودن شجره‌نامه‌های خاندان‌های معروف برخی از شاهان و حاکمان، عکس‌ها و گراورهای اشخاص و واقعه‌های تاریخی-سیاسی (که برخی در نوع خود کم‌نظیرند)، نقشه‌های جغرافیایی هر کدام از کشورها در آغاز فصل و «جدول راهنمای کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی» به تعداد ۵۶ کشور، همراه با اطلاعات جانبی، از ویژگی خاصی برخوردار است و آگاهی‌های مفیدی را در اختیار خواننده قرار می‌دهد. لیکن وجود برخی خطاهای ویرایشی، تداخل پانوشت‌ها با متن اصلی و در جاهایی، تداخل پانوشت‌ها با یکدیگر، صفحه‌آرایی ناموجه، و عدم مطابقت منابع تنظیم شده با روش‌های رایج امروزی در کتابنامه‌دهی، موجب شده‌اند که صاحبان فن، با دیدی انتقادی به آن بنگرند و به بررسی مجدد و رفع نقص‌ها در چاپ‌های بعدی، امیدوار باشند.

زیرنویس

- ۱-۳. سیروس، غفاریان. حکومت‌گران کشورهای اسلامی در قرن بیستم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۰، مقدمه، ص ۹ تا ۹.
۴. احمد، ساجدی، مشاهیر سیاسی قرن بیستم، تهران، محراب قلم، ۱۳۷۴.

فرم اشتراک مجله رشد

شرایط اشتراک:

۱. واریز حداقل مبلغ ۱۵۰۰۰ ریال به عنوان علی‌الحساب به حساب شماره ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت شعبه سرخه‌حصار، کد ۳۹۵ در وجه شرکت افست و ارسال رسید بانکی به همراه فرم تکمیل شده اشتراک.
۲. شروع اشتراک از زمان وصول فرم درخواست می‌باشد.

* نام و نام خانوادگی:

* تاریخ تولد:

* میزان تحصیلات:

* تلفن:

* نشانی کامل پستی:

استان:

شهرستان: خیابان:

کوچه: پلاک:

کد پستی:

مبلغ واریز شده:

* شماره و تاریخ رسید بانکی:

امضاء

نشانی: تهران، صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۳۳۳۱، تلفن: ۹-۸۸۳۱۱۶۰ داخلی (۴۳۳ امور مشترکین).

- ♦ مشخصات و نشانی خود را کامل و خوانا بنویسید. هزینه برگشت مجله در صورت کامل نبودن نشانی، به عهده مشترک است.
- ♦ ارسال اصل رسید بانکی ضروری است.

ناشران و نویسندگان محترم کتاب‌های
تاریخی، در صورت تمایل برای معرفی
آثارشان در رشد آموزش تاریخ،
می‌توانند ۲ نسخه از آثار منتشر شده را
به نشانی دفتر مجله ارسال فرمایند.